

'Spiritualiteit' en Humanisme

Vrije beleving in een vrije wereld: Vergelijkend levensbeschouwelijk onderzoek vanuit het principe van Vrij Onderzoek

Chronologie, globalisering, humanisme en 'spiritualiteit'

Sedert het begin van onze chronologie, sedert het begin van de chronologie van de Homo Sapiens, zouden onze directe voorouders zich diversifiëren en verspreiden over de gehele wereld; hetgeen zou resulteren in een geografisch gespreide veelheid aan geschiedenissen en culturen, evenals aan levensbeschouwelijke benaderingen. Het is pas zeer recent in onze chronologie dat de mens weerom op een omvattende wijze tezamen komt in één wereld. Dit binnen een geïnterrelateerd raamwerk dat zich uitspreidt over de gehele planeet.

Weliswaar zouden in het verleden ondanks geografische spreiding eveneens quasi steeds interacties tussen diverse culturen en levensbeschouwingen plaatsgrijpen. Toch blijkt de staat van de technologie, zoals ontwikkeld door de menselijke soort, heden op een dergelijk punt; zodat, wat betreft wereldomvattende onderlinge verbondenheid, in onze chronologie tegenwoordig een kwalitatieve sprong wordt gemaakt.

Een veelheid aan geschiedenissen en culturen, een veelheid aan levensbeschouwelijke benaderingen komen aldus tezamen in één geheel en wezenlijk vervolgen de menselijke wezens hun pad op een geïnterrelateerde manier tezamen.

De uitdagingen die hierdoor aan de mensheid worden gesteld, wat betreft globale ontwikkeling, blijken historisch zonder precedent: uitdagingen op het vlak van het uitgespreide materiële evenals het innerlijke beschouwende. Welke waarden zullen hierbij van belang blijken? Op welke wijze verhoudt de problematiek van humanisme en spiritualiteit zich hiertoe?

Existentiële problematiek doorheen tijd en ruimte - Verhouding tot spiritualiteit?

Geboorte, jeugd, procreatie, ouderdom en dood, tezamen met gerelateerde existentiële ervaringen, zoals pijn en geluk, zijn ervaringen die alle mensen delen en die men, al dan niet op een bewust niveau, deelt met andere levende wezens. Deze existentiële problematieken resulteerden in vragen en antwoorden inzake de aard van 'het zijn'. Daar waar de 'eue-

wige vragen' hetzelfde bleven, bleken de levensbeschouwelijke antwoorden vaak inadequaaf voor het menselijke wezen. Een continue intellectuele activiteit van de mensheid kan worden vastgesteld, wat betreft het verfijnen van deze vragen en het valideren van de antwoorden doorheen verschillende geschiedenissen, culturen en levensbeschouwingen, met vaak interessante en waardevolle invalshoeken. Worden hierbij specifieke 'hermeneutische' kwaliteiten gevegd teneinde de antwoorden te begrijpen? Blijkt de algemene menselijke conditie 'universeel' doorheen de tijd en de geografie? Op welke wijze blijkt de problematiek van spiritualiteit en humanisme hiertoe gerelateerd?

Biologie en menselijke conditie - Ruimte voor 'spiritualiteit'?

Erkenning van de menselijke conditie, relatief verhoudingen tot omgevingen bepalend, blijkt essentieel. Biologie zou steeds een factor blijken. Merkwaaardigerwijze zou echter slechts relatief recent binnen het kader van omvattende wijsgerige/wetenschappelijke benaderingen, waarbij het gehele spectrum, de gehele 'Umwelt', zou worden bestudeerd, de biologische conditie van het menselijke wezen een erkend feit worden. Een biologische conditie met een relatieve inherente logica en resulterende predisposities. Blijkbaar gebeurt een dergelijke erkenning dan soms nog echter met grote tegenzin. Men is geneigd om zich de vraag te stellen: "Waarom?".

We kunnen verwijzen naar werken van denkers, zoals Richard Dawkins, Desmond Morris, Julian Huxley, evenals anderen, wat betreft een analyse van de 'natuur der dingen', inclusief het menselijke wezen.

In vergelijking tot andere levende wezens blijkt de menselijke variëteit, benevens een zekere graad van overeenkomstige en compatibele biologische disposities met andere levende wezens, te beschikken over een verhoogd aantal vrijheidsgraden, een verhoogde set vermogens om te conceptualiseren en te interveniëren in de omvattende wereld. Het blijkt reeds lang een debat in de wijsgerige wereld in welke mate 'menselijke vrijheid' is gegarandeerd en in welke mate het menselijke wezen is gedetermineerd. Hoe verhoudt de problematiek van 'spiritualiteit' zich hiertoe?

Marc Campine

Wetenschappelijk onderzoeker
Comparatieve
Filosofie aan de VUB

Biografie

Marc Campine is wetenschappelijk onderzoeker op het vlak van de Comparatieve Filosofie en de Humanistiek in een verruimd cultuur-historisch kader aan de Vrije Universiteit Brussel. Als praktische uitwerking van theoretisch doctoraatsonderzoek coördineert hij Werkgroep Religie en Levensbeschouwing (WRL) - Comparatieve Filosofie. Als lid van de Raad van Beheer van het Humanistisch Verbond Nationaal concentreert hij zich specifiek op de problematiek van interlevensbeschouwelijk onderzoek en de problematiek van cultuur-historische verruiming, waarbij de problematiek van het wereldburgerschap in het verlengde ligt. In 2002 leverde hij een bijdrage wat betreft deze problematieken aan de Jubilee Publication van de International Humanist and Ethical Union in het luik betreffende visies over de toekomst van het Humanisme. Hij is bestuurslid van de instelling voor morele dienstverlening, provincie Antwerpen.

Spiritualiteit - Een natuurhistorische benadering

In tegenstelling tot andere levende wezens zouden de menselijke vrijheidsgraden een hogere complexiteit van organisatie in de materiële breedte en de innerlijke beschouwende diepte toelaten?

Wat betreft de mens geldt, evenals voor de andere levende wezens, in de eerste plaats de noodzaak tot overleven. Hierbij is de mens echter niet rigide aan bepaalde 'vrije' of 'gedetermineerde' gedragingen gebonden. Het aantal resterende instincten zijn eveneens beperkt.

Deze extra vrijheidsgraden blijken de mens toe te laten zich volgens materiële configuraties, in de breedte en volgens innerlijke configuraties in de beschouwende diepte, te organiseren. Een zekere isomorfie tussen de innerlijke beschouwende configuratie en de externe configuratie, met betrekking tot de materiële organisatie, blijkt essentieel om praktisch in de 'Umwelt' te kunnen overleven.

De menselijke vrijheidsgraden schijnen echter verder te reiken dan slechts een innerlijke bespiegelende afstemming op het externe materiële, wat betreft het organisatorisch overleven. Blijkbaar

laten de menselijke vrijheidsgraden het menselijk wezen ook toe, en verkeert de mens ook in de gelegenheid om emotioneel en cognitief creatief bezig te zijn, op een niveau van existentieel ervaren en zingeven, zonder 'onmiddellijke' praktische relevantie. Misschien kan deze ruimte, die wordt gecreëerd door deze extra menselijke vrijheidsgraden, aangegeven worden als de ruimte voor het 'spiritueel' bezig zijn, de ruimte van de spiritualiteit? Het is een voorstel.

Kunnen roerselen in deze regio, via een invloed op de andere innerlijke beschouwingen, het externe materiële organisatorische uiteindelijk praktisch beïnvloeden en/of organisatievormen in de materiële wereld vormgeven?

Spiritualiteit - Een cultuurhistorische benadering

Deze 'ruimte', waarbij het menselijke wezen peilt, emotioneel en cognitief, naar de grond van zijn 'zijn' en naar de grond van het 'zijn', blijkt te worden geclaimd door diverse religies en/of godsdiensten; waarin men beweert over het patrimonium te beschikken om deze innerlijke ruimte te stratifiëren.

Binnen het westerse kader wordt hier het 'theïsme' ingevoerd als grond van het 'zijn', dat het emotioneel ervaren en het cognitieve beschouwelijke dan vervolgens wordt geacht vorm te geven en te begeleiden. Accepteert men wat betreft het emotioneel en/of cognitieve deze benadering niet, dan komt men vanuit een westers paradigma terecht in een atheïstische levensbeschouwing, met nog steeds ruimte voor spirituele activiteit, namelijk atheïstische spiritualiteit.

De wijze waarop deze 'spirituele ruimte' wordt geclaimd door diverse godsdienstige, religieuze cultuurhistorische systemen is interessant. Het is blijkbaar de inzet van een levensbeschouwelijke strijd, waardoor vanuit verschillende levensbeschouwingen hierin verschillende paradigmata worden geïntroduceerd, zoals het paradigma theïsme-atheïsme. Kan men vanuit een humanistische benadering uitspraken doen over deze problematiek?

Vanuit een comparatieve cultuurhistorische benadering, zoals verricht door de Comparatieve Filosofie via vergelijkende levensbeschouwelijke studies, zal men eveneens een zicht verwerven op deze diverse paradigmata, geïntroduceerd door de diverse cultuurhistorische systemen.

Humanisme en spiritualiteit – Westerse humanistische levensbe- schouwelijke benadering in perspectief

Wat betreft de westerse wortels van de humanistische levensbeschouwing wordt in het algemeen verwezen naar patrimonium ontsloten door de Grieks-Romeinse filosofie. Over het scharnierpunt middeleeuwse theologie en ketterij gaat het dan, via voorbereidende kleinere renaissanceperioden zoals de Karolingische renaissance, naar de wervelstorm van de algemene humanistische Renaissance met hoofdletter R. Deze zou zich ontwikkelen tijdens de 15e eeuw en deze dynamiek zou evolueren via het rationalisme en het verlichtingsdenken naar het 19e eeuwse positivisme toe, om te vervolgen met onder meer hedendaagse wetenschappelijke en cultuurhistorische benaderingen. De humanistische ontwikkelings- en vooruitgangsgedachte zou zich tijdens de 19^e en later de 20ste eeuw eveneens associëren met politieke ideologieën zoals het socialisme en het liberalisme, alhoewel deze situatie verschilt van land tot land. Tevens dient men doorheen de geschiedenis rekening te houden met een onderstroom van benaderingen gebaseerd op de verhouding tot de natuur.

Ter hoogte van deze diverse stadia van cultuurhistorische ontwikkeling merkt men diverse antwoorden op de existentiële problematieken die het menselijke wezen bezighouden vanuit een humanistisch patrimonium. Wat betreft de ontwikkeling van gedachtegoed van belang voor het humanisme zou eveneens het verruimd cultuurhistorisch kader een belangrijke rol spelen, waarbij via een onderzoek naar de receptieproblematiek invloeden vanuit het 'Nabije', 'Midden' en 'Verre Oosten' worden geobjectiveerd.

Beschouwt men het humanisme zo geïsoleerd mogelijk binnen het 'strik' westerse kader, dan stelt men toch vast dat het humanisme zich niet zou ontwikkelen in het luchtledige maar eveneens in interactie met, vaak ook als reactie tegen, aanwezige levensbeschouwelijke meerderheidsideologieën in de westerse regio. Hieruit zou reeds de kritische dispositie op zich, kenmerkend voor het humanisme, volgen. Hierdoor merkt men de werking van het paradigma theïsme-atheïsme gerelateerd tot het paradigma religieus-areligieus op een sterke wijze in het westerse gedachtegoed. Vanuit de kritische benadering van het westers religieuze theïsme zou het westerse humanisme zichzelf vervolgens vaak omschrijven als een areli-

gieus atheïsme, eventueel als een niet nader gedefinieerd agnosticisme. Theorievorming wat betreft westerse atheïstische religiositeit en/of westerse atheïstische spiritualiteit, zoals in recente theorievorming omtrent het humanisme (cfr. Leo Apostel), geldt dan ook meestal als een verbazingwekkende benadering. Wat als men de problematiek beschouwt in een verruimd cultuurhistorisch kader en rekening houdt met een verruimd cultuurhistorisch patrimonium?

Humanisme en spiritualiteit - Verruimd cultuurhistorische benade- ring in perspectief

Het humanisme zou zich in het Westen niet ontwikkelen in een geïsoleerd kader. Wat betreft gedachtegoed van belang voor het humanisme merkt men eveneens invloeden vanuit het verruimd cultuurhistorisch kader, meer bepaald ten aanzien van concepten en disposities zoals kritiek van de dogmatiek, ontwikkeling van de universaliteitsgedachte, ontwikkeling van het atheïsme. Van de periode van de Middeleeuwen tot de periode van de Verlichting worden invloeden vastgesteld via het latijns averroïsme, namelijk via de receptie van de filosofie van Ibn Rushd, als invloed vanuit het Nabije en Midden Oosten.

Tijdens de 19e eeuw merkt men beïnvloeding, wat betreft deze problematieken door de receptie van gedachtegoed, uit het Verre Oosten via secundair bronnenmateriaal, zoals met betrekking tot brahmanisme en boeddhisme: onder impuls hiervan merkt men eveneens een evolutie van de inschatting van het religieconcept van godsdienstige theïstische invullingen tot quasi atheïstische religieuze en spirituele benaderingen. Wat betreft het patrimonium dat spiritualiteit in het Westen mee vorm geeft, geldt de receptie van gedachtegoed uit het Verre Oosten, zoals het boeddhisme, tijdens de 19e eeuw dan ook mee als wegbereider van de mogelijkheid tot atheïstische spiritualiteit.

Weliswaar betreft het een beïnvloeding van het paradigma theïsme-atheïsme gekoppeld aan het paradigma religiositeit-areligiositeit. Vanuit het westerse paradigma zou het boeddhisme worden beschouwd als een atheïsme en door de gepercipieerde nieuwe verhouding tussen atheïsme en religiositeit, evenals spiritualiteit, zou een bijdrage worden geleverd tot de ontwikkeling van atheïstische religiositeit, evenals atheïstische spiritualiteit. Het boeddhisme betreft echter een 'agnosticisme' en in het boeddhistische kader blijkt het

paradigma theïsme-atheïsme niet aan de orde. Beïnvloeding van de spirituele ruimte in het Westen door niet-westerse cultuurhistorische systemen, zoals deze uit het Verre Oosten, zou de deur openen voor andere visies op spiritualiteit.

Spiritualiteit dient niet noodzakelijk meer te worden gerelateerd tot het paradigma theïsme-atheïsme; evenmin als uiteindelijk, wanneer verder doorgedacht, tot het paradigma religiositeit-areligiositeit. Mogelijk kan men stellen dat hierdoor een humaan, een humanistisch georiënteerde spiritualiteit, eveneens als mogelijkheid overblijft.

Onderzoek op het vlak van het humanisme in een humane wereld via de Humanistiek wordt een complexe maar stimulerende aangelegenheid.

Humanistische waarden en spiritualiteit - Freedom of Belief en Freedom of Make Belief

Ter hoogte van alle tijden en alle plaatsen in de menselijke chronologie bleek het een dispositie in het menselijke wezen om vrij te denken en hiertoe gerelateerd op een vrije en constructieve manier te kunnen ontwikkelen, waarbij een vrije beleving behoort tot het potentieel. Wanneer men het begrip spiritualiteit fijn stelt als de ruimte waarin de mens, emotioneel en cognitief, creatief bezig is op het gebied van het existentieel ervaren en zingeven, dan gelden vanuit een humanistische benadering als ondersteunend conceptueel patrimonium Freedom of Belief en Freedom of Make Belief als begeleidende principes wat betreft een humane, humanistische spiritualiteit.

Wat betreft het doorbreken van de paradigmata theïsme-atheïsme, religiositeit-areligiositeit, onder meer gerelateerd tot de problematiek van humanisme en 'spiritualiteit', werd eveneens het belang opgemerkt van de receptie van gedachtegoed uit het Verre Oosten in het Westen. Hierdoor werd het conceptueel referentiekader met betrekking tot deze problematieken verruimd en werd het geheel in een meer omvattend perspectief geplaatst.

Vanzelfsprekend dient te worden onderlijnd dat de atheïstisch humanistische benadering, zoals ontwikkeld binnen de paradigmata theïsme-atheïsme, religiositeit-areligiositeit, eveneens een integraal onderdeel uitmaakt van het humanistisch patrimonium; met haar eigen waardig recht op bestaan. Door de vergelijkende benadering van

uit het standpunt van Vrij Onderzoek wordt verder de rijke diversiteit van het humanistisch patrimonium omvattend in kaart gebracht, zodat op een conceptueel faire wijze de rijke variëteit op het vlak van het humanisme wordt geobjectiveerd.

Volgend op de verruimde cultuurhistorische conceptuele benadering geldt het dan vervolgens als belangrijk om wat betreft het luik 'spiritualiteit' de betekenis van 'spiritualiteit' verder te onderzoeken. Vanuit een vergelijkende benadering kan dan eveneens de problematiek van 'spiritualiteit' over de diverse levensbeschouwingen heen worden geobjectiveerd, met aandacht voor wat de problematiek humanisme en 'spiritualiteit' kan impliceren.

Spiritualiteit en levensbeschouwing - Interlevensbeschouwelijke dialoog

Beschouwt men de ruimte, gecreëerd door de menselijke vrijheidsgraden waarin de mens, emotioneel en cognitief, creatief bezig is op het gebied van existentieel ervaren en zingeven, als de spirituele ruimte; dan neemt het begrijpen van de spiritualiteit in de verschillende levensbeschouwingen een cruciale plaats in wat betreft de dialoog tussen deze levensbeschouwingen.

De wijze waarop de extra vrijheidsgraden in de spirituele ruimte het innerlijke beschouwende, gerelateerd tot het externe materiële, met het actieve karakter naar de 'Umwelt' toe, beïnvloedt; maakt een vergelijkend onderzoek, op het vlak van spiritualiteit, tussen levensbeschouwingen eveneens praktisch relevant.

Het verruimd cultuurhistorisch perspectief op zich, met betrekking tot humanisme en spiritualiteit zoals hierboven behandeld, toont verder reeds cultuurhistorische referentiekaders aan die interacties katalyseren en stimuleren, onder meer bijvoorbeeld wat betreft humanisme en boeddhisme. Hoe deze dialoog, eveneens op het vlak van spiritualiteit, te voeren door incorporatie van het humanisme?

Wat betreft dialoog en interactie tussen het humanisme en de diverse levensbeschouwingen blijkt eveneens een algemeen conceptueel kader noodzakelijk waarin ook de humanistische traditie zich volgens haar diverse profielen op voet van gelijkwaardigheid kan bevinden. Binnen welk kader zou een interactie kunnen geschieden tussen religies en/of godsdiensten en het humanisme?

Ondersteund door onderzoek op het vlak van de comparatieve filosofie bleek het mogelijk om het proces van de onderlinge interacties vorm te geven via levensbeschouwelijke conceptuele dimensies in plaats van religieuze en/of godsdienstige. Daar waar de religieus humanistische variant in principe binnen het kader van een interreligieuze dialoog zou kunnen worden ingevoerd, dient echter rekening te worden gehouden met alle profielen van het humanisme, eveneens met een 'spiritueel-humane' benadering, die zich verder wil onttrekken van religieuze invalshoeken.

Dit naast de atheïstisch areligieuze variant als integraal onderdeel van het humanistisch patrimonium.

Hierdoor bleek het noodzakelijk om conceptueel een nieuw verruimd kader te ontwikkelen wat betreft dialoog en interactie, namelijk het interlevensbeschouwelijk kader. Wat dit betreft werd in 1997 aan de Vrije Universiteit Brussel het project 'Het interlevensbeschouwelijke in perspectief' georganiseerd, het eerste omvattende project vanuit een humanistisch kader waarin het humanisme de interactie zou aangaan met andere levensbeschouwingen en waarbij theoretisch het concept interlevensbeschouwelijk werd gelanceerd. Het project bleek onder meer wat betreft haar theoretische uitgangspunten internationaal relevant, vermits algemeen het humanisme vooralsnog vrij weinig participeerde aan de interactie met andere levensbeschouwingen. Het interactieve gedeelte werd verder vorm gegeven onder de titel: 'Omtrent dialoog en morele zingeving'. Deze problematiek van zingeving blijkt eveneens gerelateerd tot de problematiek van 'spiritualiteit', zoals hierboven fijngesteld.

Het aangehaalde project zou in 1998 worden vervolgd door een verder academisch methodologisch onderbouwend project 'Comparatieve Filosofie in een comparatieve wereld', teneinde de theoretische uitgangspunten academisch en wetenschappelijk verder te consolideren. De comparatieve filosofie kent verschillende benaderingen. Eveneens worden hierbij modellen ontwikkeld, als een vereenvoudigde weergave van de realiteit, om de onderlinge verhouding tussen levensbeschouwingen volgens een aantal dimensies te onderzoeken, evenals om deze verhoudingen in perspectief te plaatsen.

Vervolgens diende nog het noodzakelijke uitgangspunt van de interactie met andere levensbeschouwingen te worden fijngesteld, hetgeen zou

gebeuren via het project 'Vrij Onderzoek in een vrije wereld – deel I en deel II' georganiseerd in het jaar 2000, met het oog naar de toekomst toe, als millenniumproject aan de VUB. Ter hoogte van het aangehaalde project bleek het noodzakelijk om het principe van Vrij Onderzoek zelf nader te herbeschouwen binnen een vergelijkend en verruimd perspectief.

Dialog, spiritualiteit en maatschappelijk engagement - Theorie en praktijk

Vanuit verricht academisch onderzoek bleek het gradueel mogelijk om theorievorming, waaruit het belang blijkt van de participatie van het humanisme aan de dialoog tussen levensbeschouwingen, maatschappelijk aan te bieden; waarbij we onder meer verwijzen naar de Europese en internationale dimensies. Dit vaak binnen het kader van nieuwe projecten, waarbij dikwijls voor het eerst de humanistische benadering inzake dialoog met andere levensbeschouwingen academisch onderbouwd zou worden behandeld.

Eveneens mag men echter de interactie van het humanisme met reeds bestaande regionale projecten inzake onderling overleg tussen levensbeschouwingen niet vergeten. Wat dit betreft, kan worden verwezen naar het belangrijke regionale Antwerpse project, oorspronkelijk Werkgroep Interreligieuze Dialoog Antwerpen. Na verwelcoming van het humanistische midden zou vervolgens het overlegforum eveneens werken volgens de interlevensbeschouwelijke dimensie. Gegeven het belang van het begrip 'spiritualiteit' voor dialoog tussen levensbeschouwingen lijkt het dan ook zinvol om dit regionale project te vermelden.

Tijdens de bijeenkomst van het project, waar de verruimde humanistische delegatie het initiatief zou vervoegen, verkeerde ondergetekende, als vorser op het vlak van de comparatieve filosofie, eveneens in de gelegenheid om een documentatiemap wat betreft theoretische en praktische uitgangspunten inzake de verruimde benadering van interlevensbeschouwelijk onderzoek over te maken, in het verlengde van de hierboven beschreven projecten.

Het bleek ook bijzonder om vast te stellen dat tijdens deze bijeenkomst de boeddhistische vertegenwoordiger, als contractant aan het project - Het interlevensbeschouwelijke in perspectief aan de VUB in 1997 - in een schriftelijke correspondentie het concept interlevensbeschouwelijk zou verdedigen naar aanleiding van de verruimde huma-

nistische aanwezigheid. Algemeen kan worden gesteld dat verruiming van interreligieus naar interlevensbeschouwelijk, dat nu langzamerhand algemeen ingang blijkt te vinden, een gunstige ontwikkeling betreft wat betreft participatie van het humanisme aan de dialoog.

Westerse seculiere en democratische samenlevingsvorm

De wijze waarop levensbeschouwingen zich in het seculier democratisch maatschappelijke kader manifesteren maakt dat uitzonderlijke mogelijkheden zich aandienen wat betreft een vergelijkend onderzoek naar onderlinge verhoudingen en interactieve mogelijkheden tussen deze levensbeschouwingen. Het merendeel van deze levensbeschouwingen heeft betrekking tot de traditionele godsdiensten en/of religies. Eveneens bevinden zich binnen hetzelfde kader levensbeschouwingen van filosofische signatuur, zoals de humanistische levensbeschouwing.

Tevens kunnen verschillende levensbeschouwingen binnen het seculiere kader worden opgemerkt met oorspronkelijk vaak niet-westerse wortels als origine, waarbij wijsgerige en religieuze componenten zich op een andere wijze verhouden dan typerend voor de westerse godsdiensten. De westerse seculiere en democratische samenlevingsvorm blijkt heden ook garant te staan voor het feit dat verschillende benaderingen op het vlak van de spiritualiteit zich tegenwoordig binnen eenzelfde 'administratief' kader bevinden. Het formele kader biedt uitzonderlijke mogelijkheden wat betreft inhoudelijk onderzoek. Algemeen kan worden gesteld dat de seculiere democratische samenlevingsvorm Comparative Filosofie in een comparatieve wereld bevordert, met onmiddellijk praktische relevantie.

Als voorvechter van deze democratische en seculiere samenlevingsvorm lijkt het dan ook relevant dat het humanisme zou participeren aan deze interacties. Weliswaar blijkt het fijnstellen van gehanteerde begrippen, zoals ook het begrip spiritualiteit, vanuit een humane en humanistische benadering vooreerst noodzakelijk.

Spiritualiteit en humanisme, globalisering en chronologie

In de dynamiek van de huidige wereldvorming verkeren de diverse culturen en de diverse geschiedenissen, gedragen door mensen, die hernieuwd samenkomen in één wereld in de gelegenheid om aan de ontwikkeling van de mensheid bijdragen te leveren vanuit de eigen achtergrond. Een vergelijkende wereldbeschouwende zoektocht dient dan ook geworteld te zijn in een diep respect voor de culturele diversiteit en dient deze diversiteit dan ook te kunnen vertonen. Inhoudelijke en formele bezinning wat betreft de vormgeving van het nieuw wereldburgerschap dienen zich dan ook aan. Het intrinsieke blijkt echter het belangrijke uitgangspunt.

De materiële structuren die maken dat onze wereld weerom één wordt creëren de mogelijkheid van een vergelijkende inhoudelijk beschouwende studie op het vlak van spiritualiteit, zoals aan deze wordt vorm gegeven binnen diverse cultuurhistorische tradities - tradities uit west en oost, tradities uit noord en zuid. Vanzelfsprekend geldt de geografische omschrijving niet als relevant wat betreft de waarde van het onderzochte patrimonium. De rijke menselijke diversiteit dient vervolgens eveneens vanuit een wederzijds respect te worden in kaart gebracht, teneinde

hedendaagse interacties inhoudelijk kwalitatief te bevorderen, evenals het patrimonium veilig te stellen voor het nageslacht.

Op het huidige ogenblik van de menselijke chronologie wordt waarlijk een kwalitatieve sprong gemaakt wat betreft een hernieuwde onderlinge nabijheid en verbondenheid tussen diverse godsdiensten, religies, levensbeschouwingen, met hun diverse geschiedenissen; waarbij onderlinge verhoudingen en interactieve mogelijkheden dienen te worden onderzocht teneinde het samenleven in onze wereld te bevorderen. Het humanisme als een humane traditie maakt hiervan integraal deel uit en blijkt, als een levensbeschouwing gebaseerd op humane waarden, hierbij een belangrijke katalyserende rol te kunnen vervullen. Onderzoeksgegevens hieromtrent worden ontsloten door de Humanistiek en de Comparatieve Filosofie.

Humanisme als een humane expressie van engagement naar menselijke ontwikkeling toe kan heden worden erkend als een waarlijke traditie, niet enkel van westerse signatuur. Het blijkt eveneens mogelijk om de problematiek omtrent spiritualiteit te onderzoeken in verhouding tot het humanisme. Het verruimd cultuurhistorisch kader blijkt eveneens van belang voor de problematiek van humanisme en spiritualiteit. Vanwege de vrijheidsgraden waarover het menselijke wezen beschikt om te conceptualiseren en in te grijpen in zijn eigen wereld, rust ook belangrijke verantwoordelijkheid op de mens in zijn verhouding tot de omgeving; waarbij de verhouding tot de natuur eveneens een onderdeel vormt in het vormgeven van spiritualiteit.

Algemeen dient de mens een verhouding te bepalen ten aanzien van zichzelf, ten aanzien van zijn medemens, ten aanzien van zijn al dan niet natuurlijke omgeving, ten aanzien van het 'zijn', evenals ten aanzien van beschikbaar cultuurhistorisch patrimonium. Al deze onderwerpen blijken eveneens een onderdeel van de problematieken gerelateerd tot 'spiritualiteit'.

Bij het constitueren van zichzelf als een vrije burger en als een wereldburger dient ook, in onze nieuwe wereldwording, rekening te worden gehouden met de verhouding van de mens tot zijn natuurlijke omgeving teneinde de draagkracht van zijn eigen mondiale cultuur en het verder bestaan van de natuurlijke biotoop te garanderen. Een vergelijkend onderzoek op het vlak van spiritualiteit kan hierbij aanknopingspunten bieden.

Eeuwige vragen zullen worden verrijnd alhoewel antwoorden slechts partieel zullen blijven.

Daar waar ontwikkeling van een humane wereld voor de humaniteit altijd werd geassocieerd met onderzoek en educatie dient het geheel van de menselijke mogelijkheden te worden ontwikkeld, objectief en constructief, waarbij het geheel van het menselijk potentieel wordt beschouwd en waarbij vrije beleving in een vrije wereld wordt bevorderd.

Bibliografie

- Pinxten R., (2000) *'Goddelijke fantasie - Over religie, leren en identiteit'*, Houtekiet (Antwerpen/Baarn)
- Dethier H., (1993) *'Het gezicht en het raadsel - Profielen van Plato tot Derrida - Grote stromingen in de wijsbegeerte van de Oudheid tot heden'*, VUBPRESS (Brussel), Eerste druk
- Libbrecht U. (1995) *'Inleiding comparatieve filosofie - Opzet en ontwikkeling van een comparatief model'*, Van Gorcum (Assen)
- Campine M., (2002) *'Humanism in a Humane World - Free Inquiry and Free Development in a Free World: The Enlarged Cultural and Historical Perspective - l'humanité oblige or Humanity Obliges'* in *International Humanist and Ethical Union - 1952-2002: Past, Present and Future, Jubilee Publication of the International Humanist and Ethical Union (IHEU)*, Bert Gasenbeek & Babu Gogineni (Eds.), De Tijdstroom - Humanistics Library, Utrecht, p. 130-134
- Campine M., (2002) *'Humanisme/Vrijzinnigheid en Laïcité: De ontwikkeling van het menselijk potentieel als lopend project. Een verruimde culturele en historische evaluatie - Waarden en normen in perspectief'* in *Humanisme/Vrijzinnigheid en Laïcité in Europa - Een sleutel voor het Humanisme in Europa*, uitgave van de *Vrijzinnige Koepel/Europese Humanistische Federatie/Humanistisch Verbond*, EPO drukkerij, Antwerpen, p. 13-16
- Campine M., (2001) *'Vrije Beleving in een Vrije Wereld - Wereldburgerschap als waarde of cultuur-historische verruiming en interlevensbeschouwelijke interacties als norm: een humanistische benadering'* in *themanummer 'Waarden en Normen'*, Het Vrije Woord, uitgave van het Humanistisch Verbond en het Humanistisch Vrijzinnig Vormingswerk, Humanistische Pers vzw, Antwerpen, jaargang 46, september/oktober 2001, p. 10-18
- Campine M., (1999) *'Westerse ideeëngeschiedenis en oosterse (religieuze) filosofieën - Een comparatieve analyse van de aanzet tot globalisering van het denken op het vlak van Oost-West interacties tijdens de 19^e eeuw, als een verruimd cultuur-historisch perspectief van de Humanistiek'* 21ste Filosofiedag (30/10/1999) - Thema: Het Eigene en het Andere: Filosofie en Globalisering, Redactie Acta: Jan Baars en Richard Starmans, Katholieke Universiteit Brabant, p.63-77, Tilburg
- van Binsbergen W., (1999) *'Enige filosofische aspecten van culturele globalisering - met bijzondere verwijzing naar Malls interculturele hermeneutiek'* 21ste Filosofiedag (30/10/1999) - Thema: Het Eigene en het Andere: Filosofie en Globalisering, Redactie Acta: Jan Baars en Richard Starmans, Katholieke Universiteit Brabant, p.37-53, Tilburg